

Ibn Battúta a sötétség országáról

1. Ibn Battúta élete

Ibn Battúta 1304-ben született Tanger városában. Teljes neve, amely származásáról tartalmaz fontos információkat, a következőképpen hangzott: Mohamed ibn Abdallah ibn Mohamed Ibrahim ibn Mohamed ibn Ibrahim ibn Júszuf Abú-Abdullah.

Élete jelentős részét úton töltötte, útleírásából életpályája is kiolvasható. Előkelő családba született, felmenői jogtudósok, bírák voltak. Ibn Battúta is erre a pályára lépett – kádi lett. Utazásait huszonegy éves korában mekkai zarándoklattal kezdte. Útjának elején az egyiptomi Alexandriában találkozott Burhán-Eddin tudóssal, aki a világ megismerésére, a távoli India és Kína felkeresésére biztatta. Ibn Battúta megfogadta a tanácsot. 30 éven át tartó utazásaival a legnagyobb arab utazóvá vált. Bármerre járt, szívesen fogadták: a fejedelmek és előkelők igényt tartottak jogi szaktudására. Tekintélyével elérte, hogy kíséretével szabadon és biztonságban utazhatott egyik országból a másikba; útonállók, rablók sohasem háborgatták. Az iszlám világot többször bejárta, a mekkai zarándoklatot hétszer teljesítette. Indiába és Kínába vezető útja során érintette a mongol Arany Horda területét, ahol nagy útjához mérve rövid kirándulást tett a Volga mentén északi irányba, Bolgar városáig. Nagyon fázott, így hát sürgősen visszafordult, és soha többet nem merészkedett északi tájakra. Utolsó útja során 1353–1354 között Közép-Afrika iszlám országait kereste fel. Útleírása 1356-ban készült el. Ezután még munkával töltött békés éveket élt meg Fez városában mint főbíró, 1369-ben vagy 1377-ben bekövetkezett haláláig.

2. Útleírása

Ibn Battúta az iszlám kultúra 9–14. századi virágkorának utolsó nagy utazója, egyúttal minden arab utazók legnagyobbika. Figyelme elsősorban

az emberek felé fordult: mindenhol érdeklődéssel tanulmányozta szokásait, életmódjukat, a felkeresett országok gazdaságát és kereskedelmét, tudakozódott a vidék történelméről, nevezetesebb helyeiről. A földrajzi érdekességek különösebben nem vonzották, habár néhol azokról is beszámol. A nagy utazó utolsó, közép-afrikai útját befejezván visszatért Marokkóba. A fejedelmi udvarban, Fez városában az esti beszélgetések, mulatozások alkalmával mesélte élményeit. Abu Inán szultán utasította írnokát, Ibn Dsuzaj al-Kalbit, hogy foglalja írásba Ibn Battúta élményeit. Az írnok gyakorlott tollforgató és olvasott ember volt: Ibn Battúta élményeit nemcsak lejegyezte, hanem a próféta tiszteletének szentelt bevezetővel és itt-ott közbeszúrt versekkel díszítette. Az írásműbe beleszötte saját gondolatait és korábbi utazók értesüléseit is. Címet is ő adott a műnek: *A városok érdekességeiből és az utak csodáiból adott ajándék a szemlélődők számára* (Tuhfat an-nuzzár fi gharáib al amszár va adsáib al aszfár).

Ibn Battúta utazásai során készített jegyzeteket, de azok elvesztek. Úti élményei tudományos elemzése során tehát feltétlenül figyelembe kell vennünk, hogy évek, sőt évtizedek távolába kellett visszaemlékeznie. Élményei elevenek, részletekbe menőek, memóriája azonban nem mindig birkózott meg a rengeteg adat (helynevek, időpontok stb.) megjegyzésével.

3. Ibn Battúta útleírásának finnugor vonatkozásai

Ibn Battúta Özbek kán¹ udvarából indult Bolgar városának meglátogatására. Kíváncsiságát a rövid éjszakák és rövid nappalok időszakának változásai keltették fel. Bolgárban ezt megtapasztalván, a sötétség országába tervezett utazást, amelyről aztán lemondott. Három napig tartózkodott a városban, s az alatt tájékozódott e vidékről.

A sötétség országáról más arab utazóknál is olvashatunk. Az oda vezető utat azonban szerzőnk pontatlanul írja le: talán informátora volt tévesen tájékozott vagy ő maga emlékezett már rosszul a hallottakra. Ibn Battúta szerint Bolgar városából negyven nap alatt lehet a sötétség városába jutni, s az út végig jeges pusztaságon vezet keresztül. E pusztaság leírását olvasva a tundrai környezetre ismerhetünk: a kutyaszánon való közlekedés azon a

1 Az Arany Horda uralkodója 1313–1341 között

tájon, ahol „*nincs se fa, se kő és semmiféle település*” pontosan idézi fel e tájék jellegzetességeit. A tundra azonban nem Bolgar városánál kezdődik, hanem tőle jóval északabbra: a sarkkör távolsága a Volga–Káma vidékétől kb. 1200 km. Tehát nem a „*jeges sivatagon*” át kell utazni negyven napon keresztül a „*sötétség országáig*”, hanem negyven napi utazás után lehet elérni a kietlen, jeges vidéket, amely maga a sötétség országa. Az utazás a sötétség országa felé inkább erdős-mocsaras vidékeken át vezethetett.

A kereskedelem módjáról, a hozott árucikkek prémekre cseréléséről Abu-Hámid al-Garnátihoz hasonlóan számol be Ibn Battúta is.² A kutyaszánon való közlekedés szokása és körülményei Ibn Battúta előtt csak Marvazi munkájában olvashatók. Ezt írja Júra országának népéről: „Bulgar népe hozzájuk utazik, s különféle termékeket, mint ruhát, sőt és más dolgokat visznek nekik közlekedési eszközökön, melyeket kutya húz a hóbucákön át, melyek sohasem tűnnek el.”³ Ibn Battúta szövegében ugyan kutyákkal vontatott szekerek és kocsik szerepelnek, de természetesen szánokra kell gondolnunk ezeket olvasva. A kutyaszánokról egy későbbi utazó, Herberstein is megemlékezik: „*Igavonó állatként a kutyák szolgálnak, amelyekből ebből a célból nagy testűeket tartanak, és segítségükkel a szánokon ugyanolyan könnyen szállítják a terhet, amint ezt az alábbiakban a rénszarvasokról elmondjuk.*”⁴ Ez az információ a Permi Terület leírásában szerepel, tehát az erdős területeken és a tundrával határos vidékeken élő emberek – feltehetőleg a komik és a jugorok – ugyanúgy ismerték ezt a közlekedési módot, mint a tundrán élő északi szamojédok. A régészeti és néprajzi adatok iga-

2 Klima László: Finnugor történeti chrestomathia I. Budapesti Finnugor Füzetek 12. Budapest, 1999. 72–73.

3 Minorsky, V.: Sharaf al Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India. Arabic text (circa A. D. 1120) with an English translation and commentary. London, 1942. 34. A magyar fordítást Vásáry Istvántól vettem, lásd: A Jugria-kérdés: „*Ceterum censeo Iugriam esse delendam*”. In: uő.: Magyar őshazák és magyar őstörténészek. Bp. 2008. 76. 9. j. (A tanulmány első változata: The «Yugria» problem. In: Chuvash Studies. Ed. by A. Róna-Tas. Bibliotheca Orientalis Hungarica 28 / Asiatische Forschungen 79. Budapest–Wiesbaden, 1982. 247–257.

4 Szigismund Gerberstejn: Zapiszki o Moszkovii. Moszkva, 1988. 163. (a részletet fordította Katona Erzsébet)

zolják a kutyák fogatolását és a szánok használatát a komi-permjákoknál.⁵ A kutyaszánon való utazás ábrázolásával az északi emberek hétköznapijairól tájékoztat minket Ibn Battúta.

4. Szövegközlések

A műnek rengeteg kiadása van, az érintett országok Marokkótól Indiáig publikálták a rájuk vonatkozó részeket. Készültek feldolgozások is gyerekek számára az útleírás egyes történeteiből.

Ibn Battúta zarándokútja és vándorlásai. Bev. és jegyz. Germanus Gyula, vál. Boga István, ford. Boga István és Prileszky Csilla. [rövidített, szerkesztett változat] Bp. 1964.

The Travels of Ibn Battuta. By Samuel Lee. London, 1829. [rövidített változat, újabb kiadása: London, 1984.]

Ibn Battúta: travels in Asia and Africa: 1325–1354. By H. A. R. Gibb. London, 1929. [rövidített változat, újabb kiadása: London, 1983.]

The travels of Ibn Battuta, A. D. 1325–1354. By H. A. R. Gibb (Vol. I-IV.), by A. D. H. Bivar (Vol. V.). Hakluyt 2nd ser. no. 110, 117, 141, 178, 190. (Vol I-V.) London, 1958-2000. [teljes változat]

Voyages d'Ibn Batoutah. Texte arabe, accomp. d'une trad. par C Defrémery et le B. R. Sanguinetti. Collection d'ouvrages orientaux. Párizs, 1874. [teljes változat]

5. Ibn Battúta útleírásának finnugor vonatkozású részlete

(Az idézett részt az Ibn Battúta zarándokútja és vándorlásai című magyar kötetből vettük át.)

Sokat hallottam már Bolgár városáról, oda akartam hát utazni, hogy magam is meglássam, amit mesélnek az elképzeltetlenségül rövid éjszakáról, és

5 Oborin, V. A.: Komi-permjaki. In: Finno-ugri Povolzsja i Priuralja v szrednyije veka. Izsevszk, 1999. 267., 280. és Belicer, V. N.: U zjuzgyinszkij komi-permjakov. Kratkije Szooobszenyija Insztyituta Etnografii, v. 15. 328.

másrészről az ugyanilyen rövid nappalról az ellenkező évszakban. Bolgár tíz napi járóföldre feküdt a szultán táborától. Megkértem, hogy juttasson el oda. Adott is mellém egy kíséret, aki elvitt engem oda és a szultánhoz.⁶ Ramadán havában értem el Bolgárt. Amint elvégeztük a napnyugtai imát, rögtön megtörtük a böjtöt, és már böjttörésünk közben hívtak az esti imára. Elvégezvén ezt, elimádkoztuk még a tarvíhot, sáfát és a vitrt, és máris földerengett a hajnal. Ugyanilyen rövid aztán a nappal abban az évszakban, amikor a nap rövidül. Három napot tartózkodtam itt. El akartam menni a sötétség országába is, ezt Bolgár városán keresztül lehet megközeleltetni. Negyven napi járóföld választja el a két helyet egymástól. De elvettem ezt a tervet, mivel sok felszerelésre lett volna szükség, és kevés haszonnal járt volna az utazás. Csak kis szekereken szoktak ide utazni, amelyeket nagy kutyák húznak, mivel ez jeges sivatag, az ember lába és a hátsóállatok patája nem áll meg rajta, a kutyák viszont körmeikkel meg tudnak kapaszkodni a jégen. Nem utaznak oda mások, csak tehetős kereskedők, akiknek mintegy száz kocsi áll rendelkezésükre, s akik bőviben vannak ételnek, italnak, tűzifának. Ezen a sivatagon nincs se fa, se kő és semmiféle település. Itt azok a kutyák a kalauzok, amelyek már több ízben jártak erre. Egy ilyen kutya értéke 1000 dinárt is elér. A kocsit a nyakához kötik és három másik kutyát összekapcsolnak vele. Ez halad az élen, a másik három meg a kocsival követi. Ha megáll, a többiek is megállnak. Gazdája nem üti, és nem szidja meg. Amikor az étkezés ideje eljön, először a kutyákat eteti meg, az emberek csak azután kapnak, ellenkező esetben a kutya esetleg feldühödik és elfut, otthagyván gazdáját, akit így a pusztulásnak tesz ki. Ha az utazók ezen a sivatagon elérik a negyvenedik állomást, belépnek a sötétség honába. Ott leteszik mindazt az árut, amit hoztak, és visszatérnek lakhelyükre. Másnap a kereskedők odamennek árujuk megvizsgálására, és coboly-, mókus- meg hermelinprémeket találnak mellettük. Ha az áru gazdája megelégszik azzal, amit ott talál, magához veszi, ha pedig nem, akkor otthagyja és ekkor az ottaniak még tesznek hozzá. Előfordul az is, hogy a sötétség népe viszi el a saját áruját, és a kereskedőket otthagyják. Ily módon bonyolódik le az árucsere közöttük. Akik idejönnek, nem is tudják, hogy az, akivel kicserélik áruikat, dzsinn-e, vagy pedig hús-vér ember, mivel nem látnak senkit. (192–193.)

6 Mohamed Özbek ottani helytartójához